
NJEGOŠEVA CRNA GORA

Nataša R. Margulis

This text is the prologue to the monograph of the American author Nataša R. Margulis: „Njegoš's Montenegro, the Great Powers, and Modernization in the Balkans (1830-1851)“, which will soon be printed and published by Matica Crnogorska.

U jednoj prodavnici suvenira u kotorskom Starom gradu, u Crnoj Gori, pitala sam prodavce da li imaju nešto što se odnosi na Njegoša. Prodavac, muškarac, odmah mi je pokazao medalje i oružje kralja Nikole (Nikola Petrović Njegoš, 1860-1921†), dok mi je prodavačica pokazala zbirku ikona sv. Petra Cetinjskog (Petar I Petrović Njegoš, 1784-1830†)¹. Mene je više zanimala razglednica štampana povodom pedesete godišnjice smrti Petra II Petrovića Njegoša (1851†/1901). „A, vi mislite na vladiku Rada?“, uzviknuli su oboje istovremeno. Za Crnogorce je on njihov voljeni Rade – to je njegovo kršteno

---

¹ Svi datumi u zagradama, kao u primjeru (1862-1921) pokazuju dužinu vladanja ili službovanja. Simbol † označava godinu smrti (1860-1921†), a ☼ godinu rođenja (☼1813-1851†).

ime. Bio je jedan od njihovih velikih vladara, skoro pa monarh, i jedan od utemeljivača moderne crnogorske države, premda je za jednog obrazovanog Južnog Slovena on Njegoš – ime koje potpisuje slavna djela. Njegoš, kako ga znaju u svijetu dao je svoj doprinos južnoslovenskoj književnosti prije svega dramsko-epskim djelom *Gorski vijenac*. Crnogorci, od kojih su mnogi ostali nepismeni sve do Drugog svjetskog rata, ne pamte ga kao pjesnika, o čemu svjedoči moje iskustvo u suvenirnici. Njegova ličnost je složenija; vladika Rade je među Crnogorcima obavijen velom legendi i mistifikacija.

Petra II Petrovića Njegoša (☉1813-1851☪) nazivali su „najvećim pjesnikom u srpskoj književnosti“, „srpskim Miltonom“, čak i „srpskim Šekspirom“.* Njegovo najpoznatije djelo *Gorski vijenac* označava se kao „*magnum opus* južnoslovenske književnosti“.²

Njegova poezija poredi se s poezijom najvećih svjetskih pjesnika, uključujući Homera, Puškina, Dantea. Poznat je, prije svega, kao Njegoš, a čini se da oni koji ga tako oslovljavaju nastoje da prepoznaju više njegova poetska dostignuća a manje ostale uloge koje je imao u životu: crnogorski vladar (svjetovni i duhovni), utemeljivač i modernizator crnogorske države, ali i evropski državnik. Iako je, kad se zavladičio, ime promijenio u Petar, njegov narod ga je zvao Rade kako ga ne bi miješao s njegovim stricem,

---

* Nataša R. Margulis je očito koristila stariju literaturu o Njegišu, uglavnom srpske provenijencije, tako se oslanja na tradicionalne stereotype i tekstove koji osporavaju crnogorski nacionalni i kulturni identitet i najvećeg crnogorskog pjesnika proglašavaju „srpskim“. Apsurdno je da Njegoš, vladar Crne Gore i najveći pjesnik crnogorskog naroda, bude istovremeno i najveći pjesnik drugog naroda, „srpski Milton“ i „srpski Šekspir“. (Primj. urednika).

² Petar II Petrović Njegoš, *The Mountain Wreath*, trans. Vasa D. Mihailovich (Irvine, California: Charles Schlacks, Jr., 1986), vii; Žika Rad. Prvulovich, *Religious Philosophy of Prince-Bishop Njegoš*, Birmingham: Žika Rad. Prvulovich.

vladikom Petrom I, koji je Crnom Gorom vladao više od pedeset godina. Njegoš je svog strica naslijedio 1830. godine i vladao Crnom Gorom dvadeset i jednu godinu, sve do 1851. godine, kada je umro od tuberkuloze. Za kratkog života radio je na utemeljenju države koje je započeo njegov stric, ali je za Crnu Goru učinio i mnogo toga drugog. Prokrčio je put budućim generacijama crnogorskih vladara kako bi postali knjaževi i kraljevi, omogućivši im da budu sve više dio opšteg sekularnog ambijenta 19. i 20. vijeka u Evropi. Njegov život, kao sina sitnog zemljovlasnika u crnogorskim planinama, započeo je sasvim obično. No, umriječće kao međunarodno poznati državnik, pjesnik i vladar čiji će gubitak oplakivati svi, od Engleske do Rusije.

Njegoš i njegovi Crnogorci su fascinantni historijski subjekti, tim prije što ne postoji puno naučne građe o njima na engleskom jeziku. Mada kao što Mihail Petrovič kaže u svom uvodu u Njegoševu biografiju Milovana Đilasa, takav subjekt izgleda „pogodniji za jednu od onih dosadnih disertacija o opskurnim ličnostima kojima je neki učenjak početnik uvijek zahvalan kad ih iskopa zarad svog doktorata“, Njegoš je bio „izuzetan vladar i pjesnik jedne izuzetne zemlje“.³ Bio je toliko izuzetan da se, i nakon sto pedeset pet godina od njegove smrti, javne debate o nacionalnom identitetu Južnih Slovena i etničkoj pripadnosti koncentrišu na njegov život i poeziju.

U mnogim historijskim prilikama, sve do devedesetih godina 20. vijeka Njegoš je poistovjećivan s Jugoslavijom, čak i onda kad bi je povezivali sa hegemonističkim aspiracijama Velike Srbije pod Slobodanom Miloševićem.* Kad se Jugoslavija

³ Milovan Đilas, *Njegoš: Poet, Prince, Bishop*, trans. and introduction by Michael B. Petrovich (New York: Harcourt, Brace & World, 1966), xiii.

* Autorka nije personalizovala one pisce koji Njegoša vezuju za nacionalizam i hegemonizam. Takođe, ona ne razumije najbolje crnogorske prilike. Ne radi se o „prodaji“ Njegoša nego o njegovom posvajanju i prisvajanju, otimanju od nje-

nasilno raspala, sjećanje na Njegoša pretvorilo se u žučnu raspravu. Godine 1993, crnogorski demonstranti prekinuli su internacionalni simpozijum o Njegošu kako bi izrazili svoj protest protiv „prodaje crnogorskih vrijednosti, uključujući i Njegoša“ Srbiji. Protestanti su tražili znak poštovanja od strane Srbije za „Crnu Goru kao državu“ i jurili za automobilom u kojem je bio crnogorski predsjednik Momir Bulatović, uzvikujući „Gdje ideš, izdajice Crne Gore?“⁴ Vjeruje se da je 1998. godine, ubrzo nakon Dejtonskog sporazuma, Karlos Vestendorp (visoki predstavnik za BiH, 1997-1999), odobrio zabranu Njegoševе poezije u bosanskim udžbenicima. Neki bosanski muslimani, kao efendi Mustafa Cerić iz Banja Luke, osudili su Njegošev *Gorski vijenac* kao „knjigu sa najvećom količinom mržnje koju sam ikada vidio u svom životu.“⁵ Tokom krize u Bosni, Republika Srpska dodjeljivala je Njegoševе medalje onima koji su pomogli Srbima tokom rata, kao i dvojici pravoslavnih sveštenika, ruskom šefu spoljnih poslova i predsjedavajućem OEBS-a.⁶

---

govog naroda, države, kulture i jezika, o institucionalnom posrbljavanju Crne Gore pod prosrpskim režimom. (Primj. ured.)

⁴ *October 4, 1993 Vreme News Digest Agency No 106*, http://www.scc.rutgers.edu/serbian_digest/106/t106-7.htm: 28.8.2003.

⁵ „NWO Inquisition in Bosnia/Njegos“- TiM GW Bulletin 98/7-1 (7/1/98), <http://www.truthinmedia.org/bulletins/tim98-7-1.html>:28.8.2003. Adnan Selimovic, RTRS: May 24, 2001 - 20 hrs Transcript of an interview given to RT RS on 8th May by the Reis-ul-Ulema, efendi Mustafa Cerić (http://www.ohr.int/ohr-dept/preso/bh-media-rep/round-ups/default.asp?content_id=5707: Barnes & Noble Books, 29.8.2003) Swans' Past Commentaries - ga070, <http://www.swans.com/library/art5/ga070.html>:29.8.2003.

⁶ Adnan Selimović, *OHR SRT News Summary, 17 Dec. 1997*, http://www.ohr.int/ohr-dept/preso/bh-media-rep/summaries-tv/rtrs/default.asp?content_id=2530: 29.8.2003.

Drugog jula 1999. godine u Prištini, tokom albanskih protesta, porušeni su spomenici Vuku Karadžiću i Njegošu. Masa od 1 500 protestanata uzvikivala je „NATO! UČK!“ dok su rušili Njegoševu statu, a potom otkinuli njen „kažiprst“. Statue su potom traktorima vučene po prištinskim ulicama i ostavljene na smetlištu.⁷

Za neke, poput bosanskih muslimana, odbacivanje bivše Jugoslavije značilo je i odbacivanje jednog od najvećih pjesnika među Južnim Slovenima. Za druge, kao što su Crnogorci, otvoreno podržavanje Njegoševe poezije značilo je manipulaciju i dominaciju nad političkim identitetom i njegovim značenjem. Njegoševo poistovjećivanje s bivšom Jugoslavijom ne predstavlja novi koncept. Milovan Đilas, bivši predsjednik Skupštine Jugoslavije i jedan od čelnih ljudi u vrhu Komunističke partije Jugoslavije priznao je da je njegova čuvena Njegoševa biografija napisana „u zanosu marksističkog intelektualca i komuniste“ i da je dobro primljena od strane njegovog saborca Josipa Broza Tita.⁸ Da apsurd bude veći, Željko Ražnatović Arkan, zloglasni „ratni zločinac“, bio je poznat kao Njegošev strastveni obožavalac.⁹ Noviji događaji u Crnoj Gori, kao što je formalni prijem japanskog prevoda *Gorskog vijenca* u Cetinju i Beogradu 2003. godine, bili su više naklonjeni njegovanju Njegoševog djela i lika.¹⁰

⁷ Monuments, <http://www.kosovo.com/monuments.html>: 28.8.2003. Yugoslavia: UN Struggles To Build Multiethnic Institutions In Kosovo, <http://www.rferl.org/nca/features/1999/07/F.RU.990707140100.html>: 29.8.2003.

⁸ Milovan Đilas, *Rise and Fall* (San Diego, New York, London: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1983), 286.

⁹ Laura (laura@vermilion-sands.com), nettime: <nettime> The Hypnosis of an Unresisting Nation, <http://www.tao.ca/writing/archives/nettime/0546.html>: 29.8.2003.

¹⁰ Cultural Evening in the Embassy of Serbia and Montenegro Held on the Occasion of the Publication of the Japanese Translation of the Mountain Wreath, <http://www.embassy-serbia-montenegro.jp/HOMEPAGE/j72.htm>: 28.8.2003.

S druge strane, Crnogorci zapravo nijesu sigurni što da rade sa Njegošem.¹¹ Javni i akademski fokus bio je usmjeren na Njegoševu poeziju, dok su njegov život i istorijska postignuća u svojstvu vladara trpjeli nemar i dezinformacije. Cilj ovog rada jeste da pruži uvid u to ko je bio Njegoš i šta (ni)je ostvario kao crnogorski vladika i evropski državnik. Možda nam to pomogne da razumijemo zašto je on danas tako važan simbol u raspadu bivše Jugoslavije,* u diskusijama o identitetu i pitanjima nacionalnosti na Balkanu novog doba. Uprkos očiglednim aluzijama na njegovu poeziju, Njegoševa istorijska ličnost iskrivljena je težnjama različitih političkih, nacionalnih i religijskih grupacija koje, još od njegove smrti 1851. godine, tvrde da polažu pravo na njega.

U knjizi se bavim analizom uloge Petra II Petrovića Njegoša kao crnogorskog vladike (mitropolita i vladara), evropskog državnika i modernizatora u 19. vijeku. Bavim se više time nego ispitivanjem njegovih književnih djela, procjenjujući politička, društvena i ekonomska dostignuća i neuspjehe tog tradicionalnog crnogorskog vladara, nacionalnog borca i diplomate. U spoljnoj politici Njegoš je manevrisao između ruskog, austrijskog i otomanskog carstva.** Kao vladar ove malene planinske zemlje suočavao se s nevjerovatnim izazovima u stvaranju nezavisne, politički i ekonomski održive Crne Gore. Smatrao je da, u cilju postizanja stabilnosti, Crna Gora mora modernizovati svoje unutrašnje uređenje u skladu sa evropskim državnim ustrojstvima.

---

¹¹ Andrew B. Wachtel, *How to use a Classic: Petar Petrović Njegoš in the Twentieth Century*, in *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, John Lampe and Mark Mazower, eds. (Budapest: Central European University Press, 2004), 147.

* Vrlo je proizvoljan i neutemeljen stav Nataše R. Margulis kad Njegoša tretira kao simbol raspada Jugoslavije. (Primj. ured.)

** Njegoševa spoljna politika bila je sasvim oslonjena na Rusko carstvo i rusku spoljnu politiku. (Primj. ured.)

Njegoševo nastojanje da Crnu Goru transformiše u nešto što bi ličilo na evropsku državu naišlo je na različite reakcije kod njegovih Crnogoraca. Od otvaranja prve osnovne škole, osnivanja Senata i uvođenja sistema oporezivanja, Njegošev napor, usmjeren ka unutrašnjem reformisanju, nailazio je kako na odobravanje tako i na i na otpor crnogorskih plemena. Da bi razumjeli što je Njegoš kao modernizator mogao postići, a što nije, potrebno je predložiti antropološki i istorijski prikaz Crne Gore u 19. vijeku, počev od 1830. godine, kad Njegoš na čelu Crne Gore nasljeđuje svoga strica Petra I. Koristim se Njegoševom prepiskom, pismima i izvještajima činovnika i diplomata Velikih sila o situaciji u Crnoj Gori, novinskim člancima, Njegoševim književnim djelima i zapisima sa putovanja po Evropi, te arhivskim izvorima sačuvanim u Austriji i Crnoj Gori, kao i primarnom i sekundarnom građom objavljenom u knjigama i periodici iz američkih i evropskih biblioteka.

Iz svih ovih izvora nastojim da diferenciram Njegoševa stvarna dostignuća u odnosu na mit koji ga je pratio od kraja 19. vijeka. Doduše, to je težak zadatak. Primarni izvori o Njegošu polako nestaju. Sačuvano je nešto manje od dvije hiljade pisama nastalih tokom njegove dvadesetogodišnje korespondencije. Većina ovih pisama čuva se u cetinjskim arhivima u Narodnom muzeju. Mada je danas čuvanje ovih dokumenata dostiglo profesionalni nivo, za mnoga od njih je suviše kasno. Originalne tekstove, gotovo dvije trećine ovih pisama, oštetili su buđ, vatra, glodari ili su se prirodno raspali. Na sreću, ostali dokumenti su sačuvani u arhivima u Kotoru, Zadru i Beču, a mnoge od njih objavili su naučnici u zbirkama Njegoševih djela, knjigama, i periodici.¹²

¹² *Građa* Jevta Milovića za Njegoševe proučavaoce predstavlja ostvarenje sna. Mada su do sada objavljene samo četiri knjige (za godine 1832, 1845-1851) ova djela sadrže gotovo sva pisma s Cetinja, iz Kotora, Zadra i Beča iz pomenutih godina. Druga pisma objavljena su u Njegoševim sabranim djelima (različiti ozdavači i datumi izdanja) kao i u crnogorskom časopisu *Zapisi/Istorijski zapisi*.

U knjizi se bavim uspjesima i neuspjesima Njegoševe regionalne politike – Crne Gore 19. vijeka i evropske borbe za premoć na Balkanu. Namjera mi je da moja monografija postane alternativa tretiranja nacionalne književnosti kao istorije Balkana, kao i tradicionalnim modelima praćenja državotvornog procesa i procesa modernizacije. Moj pristup modernizaciji se djelimično bazira na tezi Džona Alkoka. Njegova definicija modernizacije uključuje „disperziju veće kontrole nad informacijama i društvom i veću kontrolu nad sredstvima sile“. On tvrdi da modernizacija nije zamjena tradicionalnog društva modernim, već inkorporiranje pre-moderne kulture, procesa koji se „ne sastoji u odricanju od tradicionalnih identiteta, već u njihovoj rekonstrukciji“. ¹³ Stoga, njegova upotreba modernog ne izopštava Balkan iz Evrope.

Ova fleksibilnija definicija modernizacije precizno odražava ono što je Njegoš težio da ostvari u Crnoj Gori. Novija nauka o istoriji Evrope priznaje da su jugoistočni djelovi kontinenta često bili zapostavljeni. Kako su regioni Istočne Evrope i Balkana često izostavljani iz opšte evropske istorijske priče, tako je i Crna Gora bivala izopštena iz istorije Jugoistočne Evrope. Ova teza predstavlja pokušaj pisanja crnogorske istorije s ciljem da se stekne uvid u proces državne izgradnje kao preludij za definisanje nacionalnog identiteta i samouprave.

Period Njegoševe vladavine može se podijeliti na nekoliko glavnih faza oko kojih su sačinjena poglavlja moje knjige. Prvo poglavlje započinjem kratkim uvodom u istoriju i kulturu Crne Gore u doba Njegoševog stupanja na vlast 1830. godine. Crnogorska istorija, privreda, i kultura prikazani su kako bi se čitaocu pružio bolji uvid u stanje u zemlji kojom je Njegoš vladao i promjene koje je pokušavao da ostvari.

---

¹³ John B. Allcock, *Explaining Yugoslavia*, New York: Columbia University Press, 2000, 16, 19.

U drugom poglavlju bavim se godinama 1830-1833, prvim Njegoševim godinama na vladničanskom tronu. Sve do puta u Rusiju 1833. godine, Njegoš je sigurnim stopama nastojao da slijedi svog strica Petra I koga su u narodu veoma voljeli i poštovali. Istovremeno, Njegoš je osnovao nove institucije u crnogorskoj upravi (Senat, Gvardiju i Perjanike) i ukinuo guvernadurstvo i zvanje guvernadura. Proces unutrašnje rekonstrukcije načina vladanja postao je osnova za dalje reforme i promjene.

Treće poglavlje pokriva godine 1833-1837, vrijeme između dvije misije, dva Njegoševa putovanja u Petrograd. U to vrijeme on se fokusirao na unutrašnje reforme. Iskoristio je novčana sredstva iz Rusije kako bi na Cetinju bila nabavljena štamparija i kako bi se otvorila prva osnovna škola u Crnoj Gori. Bio je svjestan poteškoća sa kojima se suočavao njegov narod i nastojao je da ojača Senat i Gvardiju u cilju postizanja unutrašnje stabilnosti.

U četvrtom poglavlju bavim se periodom nakon Njegoševog drugog putovanja u Rusiju (1837-1839), koji karakteriše težnja da promijeni sliku Crne Gore. Nakon što je u Petrogradu ustoličen kao vladika, Njegoš nastavlja sa reformama. Trudio se da poboljša odnose sa Rusijom, dok nastoji da Cetinje transformiše u nešto više nalik prijestonici, što će privući strane putnike i velikodostojnike u njegovu malenu zemlju. Uz sve to borio se s nedaćama da prehrani narod nakon velikih suša i uzaludnih sjetvi u vrijeme kad su turski napadi ugrožavali živote većine Crnogoraca.

Peto poglavlje se fokusira na mirovne pregovore koje su Crnogorci vodili sa dvije velike sile u komšiluku, sa Habzburškom monarhijom i Otomanskim carstvom u periodu 1840-1846 godine. Tokom tih godina Njegoš je imao uspjeha u graničnim pregovorima s Austrijancima, ali nije imao istog uspjeha i s Turcima. Potpisao je nekoliko sporazuma sa bosanskim i hercegovačkim vezirima, ali su ti dogovori prošli neopaženo kod sultana i Porte.

Njegoševe posljednje godine obrađene su u šestom poglavlju (1847-1851). Pregovori s Turcima odvijali su se usred opšte ugroženosti i pritiska, a 1847. godine Njegoš objavljuje svoje najpoznatije djelo, *Gorski vijenac*. Antitursko raspoloženje, koje prožima ovo djelo, inspirisano je Njegoševim neuspjesima u pregovorima sa Osmanskim carstvom. Uprkos tome, njegova uloga u 1848. godini, „godini revolucije“, bila je beznačajna. Podržavao je Habzburšku monarhiju pred naletom revolucije nadajući se da će mu ona, zauzvrat, pomoći protiv skadarskog vezira. Istovremeno je pružao pomoć austrijskim podanicima u pobuni protiv kotorske regionalne uprave. Pokušavao je da balansira na polju unutrašnje stabilnosti i, istovremeno, da se odbrani od spoljašnjih prijetnji. Očajan, odlazio je u Beč ne bi li pregovorima dobio kakvu vrstu pomoći od Rusije i Austrije. Skadarski vezir iskoristio je njegovo odsustvo i ponudio velikom broju Crnogoraca, kao mamac, hranu i oružje. Njegoš je uspio da većinu tog stanovništva vrati u okrilje države, ali je na vrhuncu svog uspjeha bio pogođen smrtnom bolešću. Znajući da mu je ostalo malo vremena, počeo je da priprema svog nasljednika. Kad je Njegoš umro 1851. godine, put je otvoren novom crnogorskom vladaru – svjetovnom knjazu. Titula vladajućeg *vladike* nestaje sa Njegošem - on je bio posljednji Petrović koji je vladao Crnom Gorom kao državni i crkveni poglavar.